

Молдалиева Н.А.

Н. Исанов атындагы КМКТАУнун Кыргыз тили кафедрасынын ага окутуучусу,
Кыргызстан

Молдалиева Н.А.

Старший преподаватель кафедры Кыргызского языка КГУСТА им. Н. Исанова

Moldaliev N.A.

Senior teacher of the Kyrgyz Language Department of KSUTA N. Isanova

Ч.АЙТМАТОВДУН УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШ МЕЗГИЛИ ЖӨНҮНДӨГҮ ЧЫГАРМАЛАРЫ

ПРОИЗВЕДЕНИЯ Ч.АЙТМАТОВА ПРО ПЕРИОД ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

WORKS OF CH. AITMATOV DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR

Аннотация: Залкар жазуучубуз Чынгыз Айтматовдун балалык кези үрөй учурган Улуу Ата Мекендик согуш мезгилине туура келгендиктен, көпчүлүк чыгармаларында ушул темага кайрылган. Ошондуктан бул макалада жазуучубуздун согуш мезгилин чагылдырган чыгармалары тууралуу сөз болот.

Аннотация: Тема войны в творчестве Чингиза Айтматова проходит красной нитью во всех его произведениях, так как детство его пришлось на эти нелегкие годы. В связи с этим в этой статье будут рассматриваться произведения писателя в которых отражена нелёгкая жизнь в стране во время Великой Отечественной Войны.

Annotation: The theme of the war in the works of Chingiz Aitmatov is a common thread in all his works, as his childhood fell on these difficult years. In this regard, this article will consider the works of the writer which reflect the hard life in the country during the Great Patriotic War.

Ачык сөздөр: кыргыз адабияты, жазуучу, тарых, согуш, чыгармалар, Ата Мекен, инсан, баатыр

Ключевые слова: кыргызская литература, писатель, история, война, произведения, Родина, личность, герой

Keywords: Kyrgyz literature, writer, history, war, composition, homeland, personality, hero

Биздин бул темага кайрылганыбыздын себеби, азыркы кезде Улуу Ата Мекендик согуш темасы адабиятта да, маданиятта да дээрлик чагылдырылбай, унутулуп бара жатат. Келечек муундарыбыздын да бул тууралуу маалыматы аз. Профессор Сулайман Рыспаевдин пикиринде, эгемендиктин эпкинн советтик идеология менен кошо айрым бир асылдыктарды да “танууну”, ага жеңил кароону шарттады. Мунун өзү балдардын аң-сезимине, билимине терс таасирин тийгизбей койгон жок: “Бүгүнкү жаштардын көбү Улуу Ата Мекендик согушка байланышкан кыргыз тарыхын, Чолпонбай, Дүйшөнкул өндүү баатырларды билишпейт”, -деп эсептейт. Андыктан Сулайман Рыспаевдин пикиринде,

Улуу Ата Мекендик согуш темасын жаштарга улут тарыхы, улут тагдыры катары кеңири окутуу зарыл:

-Согуш темасын окуп-билүү – жаштарга Ата Мекенди, элдин рухий каада-салттарын жана дагы башка асылдыктарын коргоого тарбия берет...

1941-1945-жылдардагы үрөй учурган Улуу Ата Мекендик согуш темасы – совет мезгилинде маданияттын бардык тармактарында башкы тема катары чагылдырылган. Жылдар өтүп жатат. Аны менен кошо ал күндөр да унутула баштады. Улуу Ата Мекендик согушка катышкан адамдар жыл өткөн сайын азайгандан азайып, алардын турмуштагы ордун согуш жөнүндө эч кабары жок жаштар басты. Андыктан кан күйгөн жылдардагы эл тагдырын кыргыздын көркөм адабиятында жеткиликтүү чагылдыруу зарылчылыгы өзүнөн-өзү келип чыкты.

Чынгыз Айтматов ошол согуш мезгили жөнүндө жазган дүйнөлүк деңгээлдеги эң көрүнүктүү жазуучу. Улуу Ата Мекендик согуш тууралуу Чынгыз Айтматов өзүнүн “Манас атанын ак кар, көк музу” деген очеркинде : “Бала да болсо, согуш кезиндеги өспүрүмдөр эң чоң ишке жарашты. Түйшүктү, азапты аялдар менен кошо ошол балдар көтөрдү. 12-13 жаштагы балдар сокочу, орокчу, арабачы болуп иштеди. 1942-жылы биздин колхоз Арчакулдун жакасынан кошумча 200 га жакын жаздык эгин айдамак болдук. “Эгин фронтко!” – деген ушул эки ооз соз менен бары айтылган. Бүгүнкү күндүн шартында 200га жерди айдаш деген айтор сөзгө арзыбайт. 1 трактор жүгүртүп койсо иш бүттү. Ал эми анда сокосу эсептелүү, ат кошчулук кезде болсо, ал жерди айдоо өзүнчө эрдик болгон...” Демек, биз ата-бабаларыбызга ар дайым таазим этип, алардын жараткан эрдиктерин бүгүнкү күнү өнөр, билим менен эгемен өлкөбүздүн өнүгүшүнө болгон аракетин бизди, болгон күчүбүздү жумшоого милдеттүүбүз. Мына ушундай тылдагы эрдиктери кыргыз элинин баатырдык иш-аракеттери аркылуу фашизмди жеңүүгө жол ачты. Биз кийинки муундун өкүлдөрү аталардын, агалардын согуштагы, ал эми тылдагы эне-эжелердин, жаш балдардын эрдиктери менен ар дайым сыймыктанып, алардын иштерин улантууга милдеттүүбүз, алардай болуп кыйынчылыктарды жеңе билишибиз керек.[1]

Ошондой эле жазуучу “Заметки о себе” [2] макаласында да мындай деп эскерет: “Адабиятты бала кезимден сүйөм, мектепте окуп жүргөнүмдө эле эркин темадагы сочиненини чын ыклас менен жазчумун, ал эми институтта окуп жүргөнүмдө көркөм адабият мени өзүнө уламдан-улам көбүрөөк тартып бара жатканы айдан-ачык болду. Ал мезгилдеги алдыңкы чыгармалардын үлгүлөрүнөн мен өзүмдү толкунданткан суроолорго жооп издечүмүн. Согуш жөнүндө, согуш жылдарындагы элдин баатырдыгы жөнүндө таасирдүү жана мыкты чыгармалар жазылса деп ойлочумун. Ал кезде кыргыз адабиятында согуш темасына эч ким терең кайрыла элек кез. Согуш созулуп кетти, ал эми турмуш болсо мага, жаш өспүрүмгө эл тиричилигинин, адат-салтынын улам бир кырын, улам жаңыдан жаңы барактарын көрсөтө берди. Ал көргөн-билгендеримдин бардыгы кийинчерээк “Бетме-бет”, “Саманчынын жолу”, кандайдыр даражада “Жамийла” жана “Кызыл жоолук жалжалым” повесттеринде жазылды”.

Жазуучу өзүнүн “Балалыгым” аттуу чыгармасында кичинекей бала кезиндеги ошол окуялардын көбүн, өзүнүн кийин жазган чыгармаларына негиз кылып алгандыгы жөнүндө да айткан. Анын “Бетме-бет”, “Жамийла”, “Эрте келген турналар”, “Саманчынын жолу” сыяктуу чыгармалары дээрлик согуш темасына арналган. Бирок автор бул чыгармаларында кандуу согуштун апаатын согуш талаасындагы кырчылдашкан кандуу кызыл кыргын, салгылашуу менен бербестен, бир да октун үнү угулбаган тыл жөнүндө, андагы адамдардын өтө кайгылуу, оор трагедиялары аркылуу көркөмдөп, жеткире алган. Анын Улуу Ата Мекендик согуш учурундагы тылдагы жашоону чагылдырган 1957-ж. жазылган «Бетме-

бет» повести “Чыныгы Ысмайыл” деген чакан окуянын негизинде жазылган. “Бетме-бет” повестинин башкы каарманы Ысмайыл турмушта болгон киши, ал азыркы Кара-Буура районунун Көк-Сай айлында жашаган, “эркиндикти ушунчалык сүйгөн, күлүк ат десе жанын берген жан эле. Ичип-жеп, ырдап-чардап жүргөндү баарынан артык көрчү. Өзү да бектен-хандан кайра тартпас, жүрөктүү болгондуктан, ар ким менен кер-мур айтышып, кезеги келсе урушкандан кайра тартчу эмес...” деп эскерет жазуучу. Ошол Ысмайыл согуш бүтөрдө кесилип, он жылдай түрмөдө жатып, кайра чыгып келгенде “Менин жаным тирүү калды. Эмне десеңер ошо дегиле. Ооба, фронттон качтым, он жыл түрмөдө да жаттым. Бирок сак-саламат, соо калдым. Башкалардай окко тосулган жокмун” деп эч кимге моюн бербей жүрчү экен. Таластын Көк-Сай айлында “Ысмайылдын үңкүрү” бар, ал согуштан качып ошол жерде жашынып, ага Сейде ошол жерге тамак алып барып турган.

Жазуучунун бул чыгармасы учурунда эле «кыргыз адабиятындагы жаңы сөз» [3] катары бааланган, повесть өз кезегинде совет адабиятында дезертирдин темасын алып чыккан биринчи чыгарма болгон. Чыгармада Улуу Ата Мекендик согуштун жараткан оор, татаал мезгилиндеги адам тагдыры чагылдырылган, согуштан качкан адамдын тагдыры сүрөттөлгөн. Жаңы баш кошкон жубайлардын таттуу тилектери, ой-максаттары, ырахаттуу турмуштары, жылуу уясын бир заматта талкалаган. Профессор, айтматовтаануучу А.Акматалиев жазуучунун бул чыгармасы жөнүндө төмөндүдөй деп айткан: “Бетме-бет повести жазуучунун адабияттагы өз чыйырын тандоодо чоң мааниге ээ болот. Повестте автор Сейде менен Ысмайыл аркылуу коом менен жеке адамдын тагдырынын бүтүндүгү жөнүндөгү философиялык проблеманы козгойт. Каармандардын жашоого, үйбүлөгө, Ата Мекенге карата көз караштары, алардагы психологиянын өзгөрүшү адамдык бийик касиетти сактап калуу чыгарманын өзөгүн ээлейт”. Бирок, башка чыгармаларындай эле жазуучунун бул чыгармасы да коомчулукта катуу талкууларды, талаш-тартыштарды жараткан. “Бетме-бет” жарыкка чыккандан кийин кыргыз адабий сынчылары чыгарманы абдан катуу, курч талкууга алышкан. Ошентип, Ч.Айтматов согуш мезгилинин улуу эпопеясынын алгачкы барагын “Бетме-бет” повести менен ачты да, андан ары анын көп түрдүү кырларын улам тереңдетип чагылдырып жүрүп отурду.

Ал эми анын “Жамийла менен Данияр” аттуу чакан окуянын негизинде жазылган «Жамийла» повести кыргыз адабиятын дүйнөлүк аренага чыгарган алгачкы чыгарма болуп калды. Залкар жазуучунун бул повестинде да кандуу согуштун шарапасы угулуп турат. Анын ою боюнча өзүнүн чыгармаларында адамдын, жаш өспүрүмдүн согуш менен кандайча кагылышкандыгын айтуу талабы болгон. Ал коомдун бир бөлүкчөсү, демек, согуштун капшабы анын үлүшүнө да таандык, анын тагдырына да сөзсүз аралашат. Бул биринчиден. Экинчиден, автордун алдында согуш канчалык бүлдүргүч, кыйраткыч болбосун, ал адамды адамдык касиетинен тайдыра албай тургандыгын көрсөтүү милдети болгон. Жазуучу адамда адамдык сапат канчалык жогору болсо – ага мына ошол кымбат экендигин, ал дал ушуну көрсөтүүнү каалагандыгын баса белгилеп кеткен. Бул чыгармасында да улуу жазуучубуз каармандарды оюнан чыгарып жазган эмес.

Каармандардын прототиптери да бар. Бул тууралуу да жазуучунун “Балалыгым” деген баянында мындай деп айтканын окуйбуз: “Алысыраак туугандарыбыздын эки уулу тең фронтко кеткен. Алардын улуусу аскерге алынардан мурда жаңы эле үйлөнгөн. Анда согуш башталганы калган экен. Ал жашына карабай армиянын катарына чакырылган. Чыгармадагы Жамийланын күйөөсүнүн турмуштук негизи – прототиби мына ошол жигит эле. Кийин бул эки бир тууган фронттон кайтпай калды. Жамийланын прототиби болсо өтө шайыр, ийкемдүү жаш келин эле. Ал Шекерден эмес, коңшу айыл Көк-Сайлык. Даниярдын

прототиби эвакуациялангандардын бирөө болучу. Жаңылбасам, Казакстанда төрөлгөн, балдар үйүндө чоңойгон адам эле. Ал узун бойлуу, олбурлуу, көп сүйлөбөгөн, түнт жигит болчу. Бир топ согуш жарадарлары менен бирге Шекерге жиберилиптир. Баарынын эле согуштан алган жараттары жеңил болбогону менен эптеп жумуш кылса болот эле. Даниярды "өкмөттүн баласы" дешчү. Сол буту менен аксап басчу". Андан ары жазуучу – бала Сейиттин прототиби алар качып кеткенден кийин артынан кууп барып, экөөнү станциядан таап алганын, кол кармашып кетип баратышканын, аларга жолугуп сүйлөшкөнүн, Карагыз энесинин эмне айтканын, алардын берген жообун да жазат.

Ошондой эле мындан башка да «Саманчынын жолу», «Эрте жаздагы турналар» аттуу повесттери да көптөгөн чет өлкөлүк окурмандар тарабынан да жогору баасын таап, биздин улуттук адабиятыбызды дүйнөгө дүңгүрөткөн. Жазуучу «Саманчынын жолу» чыгармасында согуш мезгилиндеги оор кырдаалдарды өзү түзгөн каармандардын сырткы келбеттерин, ички ой-толгоолору менен жаратылыштын көрүнүштөрүн айкалыштыра сүрөттөшү окурманды ошол окуяга өзү катышып жаткандай сезим калтырууга аргасыз кылат. Мына ошол чыгарманы окуп жатып өмүрлүк жолдошу Субанкулду, баласы Майсалбекти фронтко жөнөткөн элеттик аял Толгонайдын тагдыры эч кайсы окурманды кайдыгер калтырбаса керек. Кайдадыр алыс жакта башталганына карабастан согуш эгин талаасындагы Толгонайдын тагдырына аралашып отурат. Ч.Айтматовдун бул чыгармасында Жер Эне менен Толгонайдын сүйлөшүүсү(монологу) – бул Шекспирдик деңгээлдеги өтө чоң трагедия. Бул трагедия аркылуу эле согуш мезгилин ар тараптан жеткиликтүү сүрөттөй алгандыгы кыргыз адабиятынын прозасындагы жаңы жетишкендик болгон.

Согуштун оту алыста тутанып жатканы менен бирок миллиондогон энелердин жүрөгүн өрттөп тургандыгын тоо арасындагы бир айылдагы элдин жашоо турмушу аркылуу жеткиликтүү сүрөттөп берүүгө жетишкен. Айтматовдо бир эле эпизод аркылуу согуш майданындагы кырдаал менен айылдагы эненин аянычтуу абалын байланыштыра сүрөттөөгө жетишкен улуу чеберчилик бар экендигин байкоого болот. Мисалы, фронтто Ата Мекенин коргоп жүргөн Майсалбектин энесине жазган катын алалы. «Апаке, ак сүтүндөн айланайын апакем. Мен сенин кандай киши экениңди билбесем, бул катты жазбайт болчумун. Сенин акылмандыгыңа, кайратыңа, күчүңө ишенип жазып отурам... Ошентсе да эмне деп түшүндүрүп, эмне деп айтууга сөз табалбай, алакандай ак баракты тиктеп отурган кезим. Акыры түбү менин кылган ишимди туура деп табарсың, мен ага өзүмө ишенгендей ишенем. Ооба, апа, мени сөзсүз туура дээрсин... Антсе да, түшүнсөң да, жүрөгүңдүн түпкүрүндө мага деген айтылбаган сурооң калар: «Балам. Кантип өз өмүрүңдү өзүң кыйдың? Адамга бир гана жолу берилчү бул жарык дүйнө менен кантип өзүң эле коштошуп кете бердиң? Мен сени эмнеге төрөп, эмнеге өстүрүп чоңойттым?» Ооба, апа, энесиң, сенин бул сурооңо тарых кийин жооп берер. Ал эми менин айтарым, согушту биз тилеп алган жокпуз, бул көптүн башына келген кыйын иш, бүткүл адам баласына балта урган зулум күч. Биз аны менен күрөшпөй коё албайбыз, аны үчүн кан төгүп, аны үчүн жан берип, аны кыйратып жок кылууга милдеттүүбүз. Антпесек биздин адам деген атыбыз өчөт. Мен согушта жүрүп эрдик көрсөтөм деп эч качан эңсеген эмес элем, мен өзүмдү эң бир жөнөкөй, эң бир асыл ишке – мугалимдикке даярдап жүргөм. Заманым ушул экен, балдарды тамга таанытып окутуунун ордуна, курал кармап жоокер болдум. Ал менин айыбым эмес. Бир сааттан кийин мекеним тапшырган ишке барып, кайра кайтпаймын. Душмандын талылуу жерине барып, аны кыйратып өзүм да жок болом. Мекен үчүн, эл үчүн, жениш үчүн, дүйнөнүн бардык жакшылыгы үчүн... Ыйлаба, апа, эч ким ыйлабасын... Кош, түбөлүккө кайыр

кош!.. Кош, караанындан айланайын, Ала-Тоо! Сенин мугалим уулуң – лейтенант Майсалбек Субанкулов».

Автор бир кат аркылуу эле согуш канчалаган тагдырларга балта чаап кыйраткандыгын, канчалаган энелер перзенттеринин күйүтүн тартып калгандыгын ушунчалык сезимталдуулук менен чагылдырып жеткирген. Жазуучу Майсалбектин фронттон жазган катына жоокердин бүтүндөй ички туюм-сезимдерин жана тарыхтын, оор мезгилин катып батыра алгандыгы анын улуу, көркөм сүрөткер экендигин да айгинелеп турат. Анткени мында кыргыздын элеттик жигити өзүнүн өмүрүн Ата Мекенин душмандан коргоо үчүн, жениши үчүн арноодо. Субанкул менен баласы Майсалбектер өз өмүрлөрүн Мекен үчүн арнап турганы, бир мезгилде Толгонай келини менен бардык күч-аракетин эгин талаасына жумшап турганы кээде кайгылуу, кээде аянычтуу сюжеттер аркылуу ачып берилген.

Ата Мекендик согуштун эпопеясына Чынгыз Айтматов “Саманчы жолун” жазгандан кийин «Эрте жаздагы турналар» повестинде (1975) кайрадан кайрылган. Бул повести негизи 1970-жылдары жарыкка чыккан. Повесттеги окуялар Улуу Ата Мекендик согуш убагындагы 13-15 жаштагы өспүрүм балдардын тылдагы жашоосу, эмгеги жөнүндө. Башкы каарман – Султанмурат. Повесттеги Султанмураттын сүрөттөлүшү боюнча мындайча эскерүүсү бар: «Өзүмдүн Султанмуратымды башкача түрдө мисалы, ал кандайча адилеттикти орноткондугун, ат уурдоочулардын жазасын кандай бергендигин же өзү алар тарабынан кандайча жазалангандыгын, кордолгондугун, асемдүү, жаркырак боёктор менен көрсөтө алар элем. Бирок менде башка максат – адамды нормалдуу, чыныгы табигый турпатында көрсөтө турган максаты болгон. Ак менен каранын, жакшылык менен жамандыктын турмуштагы күрөшүн көрсөтүү – бул албетте, жеңил иш эмес».

Жогорудагы чыгармалардан башка, дагы бир чыгармасы – бул “Атадан калган туяк”. Мында согуш мезгилиндеги белди бек бууган энелер, жаш келиндер кайратмандык менен колхоздо иштеп, өздөрүн эле эмес, балдарын да татыктуу багып, тарбиялоого жетише алышкандыктаруу тууралуу сөз болот. Чыгармадагы Жээнгүл өзүнүн жалгыздыгына, аялзаты экенине карабастан, сүйүктүү күйөөсүнөн калган жалгыз туягын атасыз дедирбей, эч нерседен кем кылбай тарбиялоо үчүн көптөгөн жерлерде иштөөгө аракет жасаганы айтылат.

Атактуу жазуучунун согуш мезгилин сүрөттөгөн чыгармаларын окуган окурмандарда да кээде ар түрдүү суроолор жаралышы да мүмкүн. Адабиятчы В. Левченко Чынгыз Айтматов менен маектешкен учурунда ушундай суроо узаткан: – Улуу Ата Мекендик согуштун бүткөнүнө 30 жылдан ашуун убакыт өтсө да азыркы жазуучулардын китептеринде ошол согуштун катаал салгылаштарынын жаңырыгы дале басаңдабай келе жатат. Сиздин «Эрте жаздагы турналар» аттуу соңку повестиңиз да ушул темага арналыптыр. Айтыңызчы, бул темага кайрадан кайрылышыңызга эмне себеп болду? Мында, мүмкүн, бүгүнкү күндүн маселелеринин да таасири бардыр? Анда залкар жазуучубуз адабиятчынын суроосуна төмөнкүдөй мазмунда кеңири жооп берген эле: – “Адам, албетте, согуштук эскерүүлөр менен гана жашап жаткан жери жок.[4] Бирок жалпы планетардык көз карашка адамзат али келе элек болгондуктан, ар бир адам али өзгөнү өздөй санабай, башка адам деле өзү сыяктуу өлүмдөн коркорун, турмушту сүйөрүн, кубанарын жана кайгырарын али түшүнгүсү келбей жаткандыктан, дүйнөлүк коомчулуктун өнүгүшүндөгү согуш, кан төгүү менен гана чечиле тургансып коркуткан карама-каршылыктар жана тирешкен күчтөр али реалдуу болгондуктан, согуш темасы художниктерди өзүнө тарткан эң маанилүү, эң керектүү, өзүнүн катаал тажрыйбасы боюнча кызыктуу, азгыргыч, ал гана эмес, мен айтар элем,

«профилактикалык» тема (албетте, чыгарма гуманисттик позициялардан жазылган болсо) бойдон кала берет. Согуш коркунучу дагы эле сакталууда. Эгер сиз айткан менин чакан повестиме ушундай көз караштан карай турган болсок, анда аны адам жана согуш деген темадагы чыгармалар менен бир катарга коюуга болот. Бул теманы: адам согушта, тылда, душман тылында, партизандык отрядда деген сыяктуу ар түрдүү аспектилерде кароого боло тургандыгы түшүнүктүү. Өз повестимде мен адамды согуш менен түздөн-түз кагылышууда эмес, «Саманчынын жолундагыдай» жандатылган, кыйыр кагылышууда көрсөтүүнү максат кылгам».

Бул согуштун азабын совет эли менен бирдикте кыргыз эли да тарткан. Бул алааматтуу согушка Кыргыз жерибизден 363,3миң адам кеткен болсо, анын ичинен 1395 аял согушка аттанган. Элибиз согуш учурундагы азап-тозогуна чыдап, фашизмге каршы күрөшкөн. Тылдагы энелердин, кыз-келиндердин, өспүрүм балдардын зрдиктерин, эмгегин жогору баалоого болот.[5]

Башкысы тарыхтан сабак алып, кандуу согуштун каардуу кесепеттерин унутпай, тынчтыктын баркын билип жашоого аракет кылуу керек дешет тарыхчылар.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Айтматов Ч.Т. Чыгармалардын сегиз томдук жыйнагы. 1-том, -Б.,2008, 105-бет.
2. Чыңгыз Айтматов өзү жөнүндө. Кыргыз адабияты. Фрунзе "Мектеп" 1983,355-бет.
3. Качкынбай Артыкбаев. XX кылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы "Турар" Бишкек – 2015, 463-465-бет.
4. Нуралиева С.С. Диалектизмы в произведениях Айтматова. В. 1, 2017.
- 5.<http://erkindik.ru>

References:

1. Aitmatov Ch.T. Chymarmaldyn segiz tomduk zhynagy. 1st Volume, -B., 2008, 105-bet.
2. Chygyz Aitmatov өзү zhönündө. Kyrgyz Adabiyat. Frunze "Mektep" 1983,355-bet.
3. Kachkynbay Artykbaev. XX Kylymdagy Kyrgyz Adabiyatynyn Tarikhhy "Turar" Bishkek - 2015, 463-465-bet.
4. Nuralieva S.S. Dialectisms in the works of Aitmatov. В. 1, 2017.
- 5.<http://erkindik.ru>

Рецензент: д. филол. наук, профессор Эркебаев А.Э.